

Когнітивна модель сприйняття дійсності персонажа у романі Мері Джейн Ворд “The Snake Pit”: онейротекстуальна перспектива

І.Д. Веприяк*

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, Україна

*Corresponding author. E-mail: iravepryniak@mail.ru

Paper received 29.09.15; Accepted for publication 09.10.15.

Анотація. У рамках лінгвокогнітивної парадигми текстотворення розглядається як лінгвально фіксована проекція когнітивної моделі мовної особистості, реалізація свідомості суб'єкта у мовних формулах. Стаття присвячена розгляду особливостей мовної об'єктивації онейричної реальності персонажа у тексті художнього твору. З метою проілюструвати мовне відображення когнітивної моделі суб'єктивної психічної реальності персонажа на матеріалі онейричних фрагментів художнього тексту здійснено аналіз роману Мері Джейн Ворд “The Snake Pit”. На основі лінготекстуальної проекції домінантних ментально-психологічних явищ описано ідіосинкратичну когнітивну модель сприйняття дійсності головної героїні роману у контексті двох вимірів: патерну сприйняття явищ зовнішнього середовища – алопсихічного орієнтування та патерну сприйняття явищ внутрішнього середовища – аутопсихічного орієнтування.

Ключові слова: когнітивна модель сприйняття дійсності, алопсихічне орієнтування, аутопсихічне орієнтування, мовна (вербальна) репрезентація, онейричний простір художнього тексту, внутрішнє мовлення персонажа

Вступ. Започатковані З. Фройдом та Ж. Лаканом текстоцентричне трактування психічних феноменів та лінгвістичний підхід до інтерпретації проявів несвідомої інстанції психіки на сьогодні не лише залишаються актуальними теоретичними засадами психоаналітичного дослідження, але й активно застосовуються науковцями у сфері лінгвістики, літературознавства, семіотики та онейрології. Сновидіння, фантазії, симптоми психічних розладів розглядаються як текст мовою несвідомого, мовою, у продукуванні якої несвідоме залучає вербальні та невербальні семіотичні ресурси для означування (артикуляції) індивідуальних імпульсів та змістів суб'єкта психічної реальності.

Огляд досліджень цієї проблеми. Симбіозні тенденції у вивченні суб'єктивної психічної реальності мовної особистості (автора і “господаря” мовної реальності) лінгвістикою, філологічними дисциплінами, психологією та психіатрією зумовили виникнення таких міждисциплінарних напрямів як *психіатричне літературознавство*, представники якого здійснюють психіатричний аналіз персонажів художнього твору (К. Леонгард, В.П. Руднев, В.П. Белянін) та *патопсихолінгвістика*, що вивчає відхилення у формуванні та перебігу мовних процесів суб'єктів, перебуваючих у змінених станах свідомості (Д. Співак, Р. Кьолер, В. Еванс) або у патологічних психічних станах (А.А. Леонтьєв, Р. Рібер, Х. Веттер).

Зокрема, оригінальну концепцію психолінгвістичного аналізу тексту пропонує В. П. Белянін. Вводячи поняття *емоційно-сміслової домінанти*, науковець досліджує художні тексти з точки зору превалюючих у них так званих “психолінгвістичних компонентів”: семантичних компонентів, що знаходять своє вираження у лексиці та синтаксисі тексту, стилістичні особливостях, психічному та емоційному станах персонажів тексту, особливості організації хронотопу [1, с. 50-55].

У контексті досліджень особливостей репрезентації снів та сновидних станів свідомості у художньому дискурсі сформувався ряд теоретичних концепцій *онейричного простору* (від грецького *όνειρος* – сон, мрія). Так, наприклад, В.В. Савельєва пропонує вивчення художньо-літературної репрезентації онейричних станів свідомості з перспективи художньої гіпнології і вводить поняття *“онейричного тексту”*, який дослідниця ви-

значає як вербальне відтворення сновидіння, сноподібного або зміненого стану свідомості (марення, стрес, мрія, галюцинація, безсоння) персонажа або автора художнього твору [3, с. 21-23].

Мова є універсальним засобом об'єктивації суб'єктивної психічної реальності людини, що спонукає науковців досліджувати індивідуальну *когнітивну модель сприйняття дійсності* мовної особистості з перспективи її вербальної маніфестації. Під когнітивною моделлю сприйняття дійсності ми розуміємо сукупність індивідуальних патернів функціонування психосемантичних механізмів, результатом чого є перетворення перцептивного досвіду індивіда у структуровану систему значень.

Мета нашого дослідження полягає у розкритті когнітивної моделі трансформації суб'єктивної реальності персонажа в онейричних станах свідомості – у дереалізованому стані свідомості та уві сні крізь призму специфіки її лінгвальної об'єктивації у художньому творі.

Матеріал дослідження. Проілюструвати мовне відображення когнітивної моделі суб'єктивної психічної реальності персонажа на матеріалі онейричних фрагментів художнього тексту дозволяє аналіз напівавтобіографічного роману Мері Джейн Ворд “The Snake Pit” (1946).

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять сформована З. Фройдом та Ж. Лаканом лінгвістична парадигма дослідження несвідомого, контент-аналітичні та психосемантичні методи аналізу лінгвістичної репрезентації когнітивної моделі сприйняття мовної особистості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. У досліджуваному романі спотворене сприйняття дійсності, зумовлене потьмареним станом свідомості головної героїні Вірджинії Канінгем об'єктивується у двох вимірах нарративної стратегії автора: у внутрішньому монолозі персонажа та у безпосередньому описі автором імагінативної та емоційно-мисленнєвої діяльності персонажа у формі невластне прямої мови. Така нарративна стратегія автора дозволяє дослідити не лише вербальні, але й конвертовані у вербальну форму візуальні, аудіальні, кінестетичні інтерсуб'єктивні складники ментального лексикону (*lingua mentalis*) персонажа. Гострі психо-

тичні стани Вірджинії (про які ми дізнаємося з реплік медперсоналу: “*One minute completely utsnay and the next...*” [4, с. 174], *utsnay* з поросячої латини – божевільний (утворено шляхом анаграмування англійської лексеми *nuts* та додаванням суфіксу *-ay*), або екстеріоризованого внутрішнього мовлення Вірджинії: *For once the balance was lost [...] first you were not there and then you were there, deep in the dark* [4, с. 179]) чергуються зі сноподібними станами дереалізації, перебуваючи у яких вона переживає подвійне орієнтування як у навколишній ситуації, так і у власній персоні, що супроводжується враженням переплітання побаченого уві сні з реаліями життя: *Robert is real, but I and the time are dreams* [4, с. 102]; *Did I imagine the picnic with him? I remember it clearly, but sometimes you remember a dream clearly [...] I no longer can be sure of things* [4, с. 104]; *So now she lay awake. Or, in her dream, she thought herself awake* [4, с. 105].

Лінгвотекстуальна проекція домінантних ментально-психологічних явищ експлікує ідіосинкратичну **когнітивну модель сприйняття дійсності** вищезгаданого персонажа, яка являє собою суб’єктивну ресеміотизацію дійсності за двома патернами: (1) патерном сприйняття явищ зовнішнього середовища – алопсихічного орієнтування (орієнтування у зовнішній ситуації [2]) та (2) патерном сприйняття явищ внутрішнього середовища – аутопсихічного орієнтування (орієнтування у власній персоні [там само]).

1) У лінгвокогнітивній проекції **алопсихічного орієнтування** Вірджинії нами виявлено наступний комплекс акцентуованих психологічних явищ: маячні ідеї, порушення перцепції часу і простору, порушення перцепції зовнішнього мовлення.

Маячні ідеї. Експліковану у внутрішньому мовленні Вірджинії патологічну інтерпретацію довоколишніх явищ та подій складає тріадний комплекс маячних ідей:

– **Маячення Кангра – Фреголі**, яке полягає у хибному переконанні, що місце близьких рідних та знайомих зайняли підставні особи (**маячення двійника** [2]) та у тому, що люди, з якими доводиться контактувати постійно змінюють свою зовнішність, щоб їх не впізнали (**маячення інтерморфози** [2]): *She tried not to look, but at last her eyes turned irresistibly and, with horror, saw him a girl. She had suspected him of magic and now she knew* [4, с. 3]; *When she opened her eyes another man was there. It may have been the same clever impersonator* [4, с. 179];

– **Маячні ідеї отруєння**: головна героїня переконана, що медперсонал хоче її смерті, а тому у її їжу підсипають отруту та застосовують токсичні ліки: *There were two pitchers on the desk [...] One of those pitchers contained water, the other held poison. “You want your nightcap now?” – asked Miss Graves* [4, с. 50]; *“Jeannie, you must eat”. He thinks he is going to persuade me to take this poison* [4, с. 179];

– **Маячні ідеї переслідування** спрямовані не тільки на лікаря-куратора, але й на інших пацієнтів лікарні: *It was he, the Indefatigable Examiner, come out from the bushes* [4, с. 43]; *So Valerie might be a spy. She did wonder, though, if a spy wouldn't have pretended a little illness* [4, с. 152].

Порушення перцепції часу і простору. Вербальна інтроспекція почуттів та мислення персонажа, зокрема превалювання лексики з семами “невиразності”,

“аморфності”, відтворює семантику самого порушення стану психіки – потьмарення свідомості з нечітким сприйняттям довкілля: *Her thoughts seemed as blurred as her vision* [4, с. 10]; *As the days ran faster she moved in a thickening fog* [4, с. 137].

Включення автором хронотопних семантичних зон у дубітативно- та інтерогативно-ірреальний модальний контекст фрагментів внутрішнього мовлення свідчить про порушення усвідомлення персонажем часу та простору: *In real life you had been able to count on time; [...] But here, here in the world of Juniper Hill a day might consist of weeks, of hours, of a minute, or frighteningly, of not even a second* [4, с. 93]; *Where – this was the real question that gnawed through the artificial frivolity – where exactly was she?* [4, с. 8].

Порушення перцепції зовнішнього мовлення. Інтроспективні ремарки персонажа про втрату здатності розуміти зовнішнє мовлення дозволяє припускати авторську спробу імітувати явище, відоме у науковому обігу як **акатаматезія** (або **сенсорна афазія**[2]): *If she would just stop talking a minute. Can't understand a word she says* [4, с. 8]; *She liked to hear his voice, but she never knew what he was saying* [4, с. 181].

2) Лінгвокогнітивна проекція **аутопсихічного орієнтування** персонажа експлікує такий комплекс акцентуованих психологічних явищ: вербальні слухові галюцинації, порушення схеми тіла, вестибулярні аберації, морбальна тематика сновидінь.

Вербальні слухові галюцинації. Порушення сприйняття головною героїнею оточення супроводжується вербальними слуховими галюцинаціями, які зазвичай мають коментуючий (голоси, які обговорюють вчинки, відчуття, думки Вірджинії та інших людей) або імперативний характер (голоси, які видають накази, часто змушують виконати якусь дію): *Someone was talking [...] “They can't do it to me, – said the voice. – I'll get the Law on them. [...]”*. *“Shut up, – said another voice. – Shut up and go to sleep”*. *“You can't talk to me like that”, – said the first voice* [4, с. 53].

Порушення схеми тіла. Адміративна модальність внутрішньомовних зауважень щодо спотворення форми та величини власного тіла вказує на психосоматичну екстраполяцію дезорієнтованого стану свідомості Вірджинії – явище, відоме як **порушення схеми тіла**, або **аутометаморфозія** [2]: *As in the real world [...] Virginia took off her dress and the nurse put the skirt on her and zipped it up [...] Virginia had never been able to do this. The white-silk blouse was too large now and the jacket – you could have been pregnant in it* [4, с. 95].

Вестибулярні аберації. Мовна репрезентація вестибулярних відчуттів, якими супроводжується перехід персонажа у онейричний стан свідомості буквалізує сенсорно-перцептивні семи “входження”, “утопання”, “занурення”: *Come into the deep hole [...] Tottering on the edge she tried to keep her balance but again she sank into the hole* [4, с. 180], а також сему “нестійкості” у відношенні до навколишнього світу: *Virginia put the glasses on and the walls of the room whirled* [4, с. 66].

Морбальна тематика сновидінь. Уві сні відчуття дереалізації, за якого світ, обстановка сприймаються персонажем нечітко, невиразно, безбарвно та позбавленим життя конвертується у метафорично-інтенсифіковані образи, які у свою чергу формують рекурентні

морбiальнi сюжети: *Queer she felt as if not so long ago she had been lying in a coffin and Robert had been standing near, weeping. Crazy dream* [4, с. 30]; *She began on the dying. She get herself get colder and colder [...] She was young, the young jailer would say – the young always touched by the death of the young* [4, с. 172].

Висновки та перспективи подальшого дослідження.

Уведення онейричного простору у контекст художньої реальності твору мистецтва відіграє вагомий роль у формуванні автором та розкритті реципієнтом психологічної аурі персонажа. Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про переваги когнітивного підходу до мови у розкритті лінгвістичних і семантич-

них механізмів продукування висловлювань перебуваючого у онейричному стані свідомості персонажа. Поліпарадигмальність когнітивної лінгвістики, зокрема примат психосемантичних методів аналізу у виборі інструментарію дослідження індивідуальної системи значень мовної особистості дає можливість здійснити ґрунтовний усебічний аналіз мовної репрезентації когнітивної моделі сприйняття дійсності персонажа художнього твору. Спроба емпіричної верифікації обраної концепції на прикладі аналізу інших онейричних станів свідомості персонажів (наприклад, інсомнії, марення, сп'яніння тощо) у англomовній художній прозі становить перспективу дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

- [1] Белянин В.П. Психологическое литературоведение. Текст как отражение внутренних миров автора и читателя : монография / В.П. Белянин. – М. : Генезис, 2006. – 320 с.
- [2] Блейхер В.М. Толковый словарь психиатрических терминов / В.М. Блейхер, И.В. Крук. – Воронеж : НПО "МОД-ЭК", 1995. / URL: <http://Vocabulary.Ru/Dictionary/28/Symbol/192/Page/12>
- [3] Савельева В.В. Художественная гипнология и онейропoeтика русских писателей : монография / В.В. Савельева. – Алматы : Жазушы, 2013. – 520 с.
- [4] Ward, M.J. *The Snake Pit* / Mary Jane Ward. – New York : Random House, 1946. – 278 p.

REFERENCES TRANSLATED AND TRANSLITERATED

- [1] Belyanin, V.P. Psychological Literature Studies. Text as a Reflection of Inner Worlds of the Author and the Reader: Manuscript / V.P. Belyanin. – M. : Genesis, 2006. – 320 p.
- [2] Bleicher, V.M. Explanatory Dictionary of Psychiatric Terms / V.M. Bleicher, I.V. Kruk. – Voronezh : NGO "MODEK", 1995. / URL: <http://Vocabulary.Ru/Dictionary/28/Symbol/192/Page/12>
- [3] Savelyev, V.V. Fictional Hypnology and Oneyropoetics of Russian Writers : Manuscript / V.V. Savelyev. – Almaty : Zhazu-shy, 2013. – 520 p.
- [4] Ward, M.J. *The Snake Pit* / Mary Jane Ward. – New York : Random House, 1946. – 278 p.

Cognitive Model of Perceiving Reality by the Personage of "The Snake Pit", the novel by Mary Jane Ward: Oneirotextual Perspective

I.D. Vepryniak

Abstract. Within linguo-cognitive paradigm text formation is regarded as a verbally fixed projection of a linguistic personality's cognitive model, externalization of a subject's consciousness in a lingual format. The article examines the peculiarities of linguistic explication of a character's oneiric reality in a literary text. In an effort to illustrate language representation of the cognitive model of a fictional character's subjective psychic reality, the oneiric fragments of the novel "*The Snake Pit*" written by Mary Jane Ward, were analysed. On the basis of linguo-textual projection of the dominant mental-psychological phenomena, idiosyncratic cognitive model of the character's reality perception was investigated in the context of two dimensions: the pattern of perceiving phenomena of the external environment – allopsychic orientation, as well as the pattern of perceiving phenomena of one's own internal environment – autopsychic orientation.

Keywords: *cognitive model of reality perception, allopsychic orientation, autopsychic orientation, language (verbal) representation, oneiric space of a literary text, inner speech of a personage*